

BIJBELUITLEG

voor lekenprekers

Afke Maas-Smilde

Lekenprekerscursus Amsterdam 2017/2018

Herziene versie Bijbeluitleg voor lekenprekers, oktober 2017

Ter inleiding:

Tijdens de lekenprekerscursus van de Ring Midden Nederland van najaar 2014 tot en met voorjaar 2015 werden twee avonden in het programma ingeruimd voor verdieping in de bijbel en voor het uitleggen en toepassen van bijbelteksten in een preek. Voor de workshop van de ledenvergadering van de doopsgezinde zending van voorjaar 2015 maakte ik een verkorte versie van die twee cursusavonden. In onderstaand artikel heb ik de twee cursusavonden juist verder uitgewerkt. Deze tekst heeft inmiddels gediend als basismateriaal voor de lekenprekerscursussen in Brabant (najaar 2015) en Rotterdam (najaar 2016) voor het onderdeel: van bijbeltekst naar preek. De literatuur waarop onderstaand artikel gebaseerd is, staat achterin vermeld.

Breed vakgebied:

Wie zich wil verdiepen in de kunst om van een bijbeltekst tot een preek te komen, belandt al gauw in een grote en onoverzichtelijke hoeveelheid literatuur. Voor wie niet geschoold is in de grondtalen van de bijbel, Hebreeuws en Grieks, is dat helemaal een lastig probleem. Wat is wel en wat is niet te doen voor een leek in die talen? Graag wilde ik daarom een beknopt overzicht maken van de belangrijkste te zetten stappen in het proces om van een bijbeltekst tot een preek te komen. Om te beginnen maakte ik een beknopt tienstappenplan voor de lekenprekerscursus van de Ring Midden Nederland. Daarna heb ik op grond van mijn ervaringen in die cursus dit plan nog verder aangevuld en uitgewerkt. Ik vond geschikte literatuur van o.a. Hans Snoek en Arie Zwiëp over uitleg en interpretatie van bijbelteksten voor degenen die de grondtalen niet kunnen raadplegen. Met name het boek van Hans Snoek getiteld 'Een huis om in te wonen' heb ik gebruikt om tot een 10-stappenplan te komen. Nadat op een lekenprekerscursus alle tien stappen aan de hand van bijbelteksten bestudeerd en toegepast zijn, wordt uiteraard nog ingegaan op het samenstellen van een preek uit al het gevonden materiaal. Daarin speelt het maken van een preekschets een belangrijke rol. Daarover schrijf ik niet in dit artikel. Het komt tijdens de cursus uiteraard wel aan de orde.

Over het kiezen van een tekst:

Vaak komt bij de start van het maken van een dienst de vraag bij een lekenpreker op of je het over een thema gaat hebben of over een bijbeltekst. Een thema heeft dan het voordeel dat je iets kiest waar je al een tijd mee rondloopt, iets wat jou raakt en wat je graag eens verder wilt uitdiepen. Er zijn vast wel bijbelteksten bij te vinden, is dan het idee. De praktijk blijkt al gauw weerbarstiger dan je had gedacht. De gevonden bijbeltekst brengt, zo blijkt snel, toch weer andere dingen naar voren dan waar je het over wilde hebben of je kunt helemaal geen echt goede bijbelteksten over je thema vinden. Mijn ervaring is dat het, zeker voor een lekenpreker, veel beter is om met een bijbeltekst te beginnen en op grond van deze tekst een dienst te maken. Bovendien heb ik al de jaren dat ik ben voorgedaan in diensten, steeds weer gemerkt dat de bijbelteksten mij inzichten boden die ik nooit verwacht had, dat de teksten soms heel verrassende lessen, inspiratie en bemoediging tevoorschijn toverden. Ik heb me zo al vaak laten verrassen. Niet zo vreemd natuurlijk als we bedenken dat mensen al eeuwen lang inspiratie in de bijbel gevonden hebben, ideeën waar ze zelf niet opgekomen zouden zijn. Dat is de kracht van de bijbel.

Een bijbeltekst kiezen is de eerste stap voor elke lekenpreker. Heel vaak begin je met een tekst die je dierbaar is of die je goed kent. De kans dat dit een tekst uit het Nieuwe Testament is, is groot. Toch zijn er ook favoriete teksten uit het Oude Testament, zoals het verhaal van Noach, van de aartsvaders Abraham, Izaäk of Jakob, van Jona, of een Psalm. Wie vaker voorgaat, kan veel hebben aan het tijdschrift De Eerste Dag, waarin het rooster van de Raad van Kerken in Nederland gevolgd wordt. Dit is een rooster waarin afwisselend

de evangeliën van Marcus, Mattheüs en Lucas elk een jaar lang worden gevolgd. De teksten van het evangelie naar Johannes zijn in het jaarrooster van de andere evangeliën ondergebracht. De in dit rooster opgenomen teksten uit de evangeliën zijn steeds verbonden met teksten uit het Oude Testament en soms met teksten uit de brieven van het Nieuwe Testament. Soms staan er teksten van één bijbelboek een aantal zondagen achter elkaar in een alternatief rooster. Het voordeel van de teksten van het rooster van de Eerste Dag is dat deze passen in de tijd van het kerkelijk jaar. Bovendien staan er commentaren op de bijbelteksten van de betreffende zondag in het tijdschrift plus liedsuggesties en liedbesprekingen. Daarnaast worden er gebedsintenties gegeven voor elke zondag. Verschillende doopsgezinde gemeentes hebben een abonnement op De Eerste Dag.

Bartimeüs:

Voor de lekenprekerscursussen heb ik het verhaal van de blinde Bartimeüs gekozen die langs de weg van Jericho zit, uit het evangelie naar Marcus, hoofdstuk 10: 46 - 52. Het is een kort en tevens bekend verhaal met veel mogelijkheden om een en ander duidelijk te maken over bijbeluitleg. Dit verhaal wordt uitvoerig besproken door Hans Snoek in zijn boek Een huis om in te wonen. Als je niet al in het boek van Hans Snoek zou vinden waar dit verhaal staat, dan zou je dit via een concordantie te weten kunnen komen. Een concordantie geeft voor elk woord en elke naam uit de bijbel alle plaatsen waar die te vinden zijn. Via het zoeken op de naam Bartimeüs kom je uit bij de tekst van Marcus: dit verhaal komt alleen in Marcus voor.

Parallele verhalen over genezing van een blinde komen voor in Mattheüs en Lucas, namelijk Mattheüs 20: 29 – 34, waar twee blinden langs de weg naar Jericho zitten, en Lucas 18: 35 – 43, waar één blinde langs die weg zit. Deze zijn te vinden door het woord 'blinde' in een concordantie op te zoeken. Parallele teksten kun je ook gemakkelijk vinden in bepaalde bijbeluitleggen, zoals een oude Statenvertaling, een Herziene Statenvertaling van 2010 of een NBG (vertaling van het Nederlands Bijbel Genootschap van 1951, die nu de oude Bijbelvertaling is geworden na het verschijnen van de NBV, de Nieuwe Bijbelvertaling van 2004). Het is boeiend om al in een beginstadium de parallelle verhalen in de evangeliën met elkaar te vergelijken om het bijzondere in de benadering van de gekozen evangelist, in dit geval dus Marcus, te ontdekken. In ons geval is het bijzonder dat hier de blinde een naam heeft. Dat is in de andere twee verhalen niet het geval.

Verband van het Nieuwe Testament met het Oude Testament:

Als je een tekst uit het Nieuwe Testament kiest, is het belangrijk om deze tekst tegen de achtergrond van het Oude Testament te begrijpen. Immers: in de teksten van het Nieuwe Testament worden die van het Oude Testament als bekend verondersteld en bovendien vaak geciteerd. Sleutelwoorden uit het Nieuwe Testament gaan terug op die van het Oude Testament. Als voorbeeld neem ik het sleutelwoord 'blind(e)'. (Een sleutelwoord wordt ook wel kernwoord genoemd. Ik gebruik beide woorden in dit artikel.) Via een concordantie blijkt het goed mogelijk om teksten in het Oude Testament te vinden waarin het gaat om blind zijn. Zo kwam ik al zoekend b.v. op Jesaja 43: 8 t/m 13 e.v. Uit de inleiding in de NBV die voorafgaat aan dit bijbelboek, kunnen we opmaken dat de situatie van deze bijbeltekst die van de ballingschap in Babylonië is. In de tekst wordt het *volk* Israël *blind* genoemd *ook al heeft het ogen*. Wat het volk niet ziet, is wie God, de Ene, is en dat deze God redt. Hierdoor is het volk Israël in ballingschap gekomen. De tekst maakt duidelijk dat het belangrijk is om God als redder te zien, deze te kennen en op hem te vertrouwen. Een belangrijk gegeven om de tekst van de blinde Bartimeüs te begrijpen en te weten om wat voor blindheid het hier mogelijk ook gaat.

Ook als je niet zowel een tekst uit het Oude als uit het Nieuwe Testament voor je preek en dienst neemt, is het goed om dit soort gegevens als achtergrond te hebben voor je preek. Je

kunt de tekst van Jesaja aanhalen in je preek over Bartimeüs ook als je deze niet in de dienst als lezing hebt gekozen.

Exegese en hermeneutiek:

Elke lekenpreker gaat met een bijbeltekst aan de slag met de bedoeling om op het spoor te komen wat deze voor mensen van nu kan betekenen, hoe deze ons in onze tijd en situatie kritisch kan maken en/of kan inspireren en bemoedigen. *Exegese* wil zeggen dat je allereerst de bijbeltekst zelf gaat onderzoeken en uitleggen, maar deze ook gaat verstaan in de situatie waarin deze is ontstaan, de functie die deze toen gehad heeft. *Hermeneutiek* betekent dat je aan de tekst voor de huidige hoorders betekenis geeft. Je houdt rekening met de situatie waarin je hoorders zich bevinden, voor zover dat jou bekend is, en met de wereld dichtbij en veraf van nu. Dat wil ik graag met een beeld duidelijk maken.

Laten we de tekst die we uit willen gaan werken tot een preek ons voorstellen *als een schilderij*. Dit schilderij heeft een lijst, hangt aan een muur, in een ruimte, in een huis, ergens in een deel van de antieke wereld. Als we bezig zijn met de exegese van een tekst uit de bijbel, dan gaan we eerst het schilderij, dat wil zeggen: wat er op staat, hoe het geschilderd is en hoe omlijst, onderzoeken. Vervolgens gaan we kijken op welke muur het hangt en in welk huis, in welk deel van de wereld van die dagen. Daarna hangen we het schilderij in ons eigen huis en daarna in ons kerkgebouw om te onderzoeken wat de tekst voor ons, hier en nu, betekent en voor de gemeente tot wie we ons gaan richten. We realiseren ons dat het schilderij nu in een heel andere wereld terechtgekomen is en naar die wereld toe vertaald dient te worden. Dat laatste noemen we hermeneutiek.

Pas op:

Het werken aan exegese en hermeneutiek van een bepaalde tekst is *een nooit eindigend proces*. Daarom is het nodig op een gegeven moment te besluiten dat je genoeg hebt gevonden om een preek over te schrijven. Er zullen keuzes gemaakt moeten worden wat de hoofdzaken zijn waar je het over wilt hebben. Soms kan dat in één zin samengevat worden, andere keren in een paar punten. Je zult merken dat er over dezelfde tekst meerdere preken gemaakt kunnen worden, steeds met een ander hoofddaccent.

Het werken aan exegese en hermeneutiek is ook altijd *een riskante onderneming*, want, als je eerlijk naar de tekst kijkt en wat je hierover vindt, dan komt ook je eigen doen en laten onder kritiek te staan. Maar tegelijkertijd is het een inspirerende bezigheid, omdat je altijd in een tekst zult vinden waar je zelf van tevoren niet aan gedacht hebt, datgene dat jou zelf op nieuwe inspirerende en bemoedigende ideeën brengt. Zo heeft de bijbel al eeuwenlang mensen geïnspireerd en tot nieuwe inzichten en nieuw handelen gebracht.

Als je komt tot het maken van je preek dan is het van groot belang om *een goede balans* te vinden tussen exegese en hermeneutiek. Een preek die voor het allergrootste deel exegese brengt, is niet gemakkelijk te verteren. Het gaat erop lijken dat je naar een college, een les aan het luisteren bent en je gaat je afvragen: wat moet ik hier nu mee? Maar een preek die voor het allergrootste deel uit hermeneutiek bestaat, gaat ook vervelen, omdat je je gaat afvragen waarom de voorganger deze tekst gekozen heeft en vaak zijn teveel voorbeelden uit de huidige tijd en ons persoonlijke leven al snel niet meer inspirerend. Het vinden van de juiste balans is steeds weer een hele kunst. Bovendien is de afweging die je hierbij maakt, afhankelijk van je eigen keuze en voorkeur en ook afhankelijk van de groep tot wie je je preek richt. Dat geldt niet alleen voor lekenprekers, maar net zo goed voor degenen die een theologische studie gedaan hebben.

Tien stappen als richtlijnen voor exegese en als basis voor hermeneutiek.

Voor de hieronder volgende tien stappen heb ik dankbaar gebruik gemaakt van het boek van Hans Snoek Een huis om in te wonen, deel 2, de hoofdstukken 11 t/m 17. Ze zijn bedoeld als een beknopte lijst van punten waar aandacht aan besteed *kan* worden. Het is niet nodig om voor elke preek alle punten na te lopen, maar ze bieden mogelijkheden om tot inzicht te komen en daarna te kiezen wat je hiervan wilt gebruiken. Na de opsomming volgt de toelichting per stap:

1. Baken de tekst af. Waar wil je beginnen en eindigen? Is het een eenheid?
2. Onbevangen lezing van de tekst:
 - a. Wat voor reacties roept de tekst op?
 - b. Welke raakvlakken zijn er tussen de tekst en je eigen geloofsbeleving?
 - c. Wat krijgt nadruk in de tekst en wat ontbreekt er?
 - d. Wat is de kernboodschap van de tekst?
3. Vergelijk de tekst in tenminste twee vertalingen:
 - a. Let op de vertaling van afzonderlijke woorden.
 - b. Let op de vertaling van werkwoordtijden.
 - c. Komen er woordherhalingen in de tekst voor?
 - d. Is er een verschil in de volgorde van de zinsdelen?
 - e. Is er sprake van een onlogische of zelfs onbegrijpelijke vertaling?
 - f. Welke vertaling is het meest beknopt?
4. Verken de literaire context: wat voor tekstgedeelte gaat aan jouw tekst vooraf en wat voor tekstgedeelte volgt er? Aandachtspunten: continuïteit dan wel discontinuïteit in personages, tijd, locatie, handelingen, thematiek, genre.
5. Onderzoek de structuur van de tekst: denk aan indeling van alinea's; verandering van tijd, plaats, hoofdpersoon, handelingen, thematiek; handelende en niet handelende personen, personen met en zonder naam, rol van vrouwen e.d. Ook bij niet verhalende teksten van belang.
6. Ga op zoek naar de betekenis van kernwoorden, namen, zinsdelen, die elders in de bijbel ook voorkomen.
7. Wat is de vorm, het genre van de tekst en wat betekent dat voor de oorspronkelijke bedoeling van de tekst?
8. Onderzoek naar de auteur(s), redactie, ontstaansgeschiedenis van de tekst en het bijbelboek waar de tekst in voorkomt.
9. Onderzoek naar de historische werkelijkheid van de tekst.
10. Wat zijn de theologische thema's in de tekst? Denk aan ideeën over God, over de mens, over de wereld, over goed en kwaad. Denk ook aan de relatie van Oude en Nieuwe Testament.

Nota Bene:

Het is heel goed mogelijk dat je bij de 10 stappen tegenkomt wat jou raakt, wat betekenis voor jou heeft, en datgene ontdekt waarvan je denkt dat je hoorders daar iets aan zullen hebben. Noteer dat steeds tussendoor op een *apart papier*. Heb je voldoende aandacht aan de 10 stappen besteed? Dan kun je nu voluit de betekenis voor jezelf en de anderen tot wie je je gaat richten in je preek uitwerken in losse punten. Ordening komt later.

Enkele opmerkingen bij de tien stappen
en een beperkte toepassing van deze op de tekst over Bartimeüs uit Marcus:

Ad 1.

Het verhaal over Bartimeüs is een mooi afgebakend geheel wat plaats en tijd betreft. Ook de persoon van Bartimeüs maakt het verhaal tot een eenheid. Daarom heb ik dit voorbeeld graag van Hans Snoek overgenomen, zij het dat ik er hier en daar mijn eigen interpretatie van geef.

Ad 2.

Het is van groot belang om de tekst onbevangen te lezen en daarbij de genoemde vragen te betrekken. Het doet je als voorganger in een dienst beseffen hoe de tekst tijdens de dienst op de kerkgangers overkomt en welke vragen de tekst oproept bij eerste lezing. Heel interessant is het om te letten op wat de tekst niet vertelt, de zogenaamde witte ruimte tussen de regels. Ook is het een goede oefening om voorzichtig vast te stellen wat na eerste lezing als de kernboodschap gezien kan worden. Blijft dit ook de boodschap na bestudering van de tekst? Mij overkomt het vaak dat ik tot andere inzichten kom door studie.

Ad 3.

Om te weten wat er staat zonder kennis van de grondtalen Hebreeuws (voor het Oude Testament) en Grieks (voor het Nieuwe Testament) is het belangrijk om in elk geval een vertaling te gebruiken die *brontekst-gericht* is. B.v. de Naardense Bijbel, de oude Statenvertaling of de Herziene Statenvertaling. De laatste geeft in cursief aan waar woorden zijn toegevoegd om de zin begrijpelijker te maken en zet hier en daar in noten wat er eigenlijk in de grondtekst staat. Uitgangspunt voor een brontekst-gerichte vertaling is, dat vreemde en onbegrijpelijke zaken in de grondtekst niet weg vertaald worden. Daarnaast zijn er *doeltaal-gerichte* vertalingen zoals de NBV. Zo'n vertaling probeert van de tekst zo goed en begrijpelijk mogelijk Nederlands te maken. Dat betekent altijd dat er meer geïnterpreteerd wordt dan in een brontekst-gerichte vertaling bij voorbeeld door wat vreemd en onbegrijpelijk is helder te maken. De meest beknopte vertalingen zijn daarom vaak de meest betrouwbare, omdat hier niet veel woorden gebruikt worden om een onduidelijkheid in de tekst te omschrijven. De recent verschenen 'Bijbel in gewone taal' interpreteert zoveel door woorden en korte zinnen toe te voegen en andere weg te laten, dat er meer sprake is van een hervertelling dan van een vertaling. Deze bijbel dient dan ook een bepaald doel, namelijk om begrijpelijk te zijn, en vertelt daarom verhalen in gewone taal en zo voor een groot publiek.

Kijken we naar het verhaal over Bartimeüs dan wil ik slechts een paar opmerkingen maken over de vertalingen, in het besef dat er nog veel meer verschillen te vinden zijn. Het naast elkaar zetten van vertalingen en de verschillen opmerken is een kunst die door veel doen verworven kan worden. Mijn ervaring is dat het ook een bezigheid is die plezier (gein) oplevert en niet te vergeten inspiratie. Juist zelf ontdekkingen doen op dit vlak maakt dat je deze niet meer vergeet en er volgende keren weer uit kunt putten.

Een voorbeeld: In de NBV staat in Marcus 10: 46b: *...zat daar een blinde bedelaar langs de weg, een zekere Bartimeüs, de zoon van Timeüs.* De Herziene Statenvertaling geeft deze vertaling: *...zat de zoon van Timeüs, Bartimeüs, de blinde, aan de weg te bedelen.* De NBV zet het blind zijn en het bedelen voorop, de Herziene Statenvertaling de namen, namelijk: de zoon van Timeüs, Bartimeüs. We kunnen ervan uitgaan dat de NBV de zin heeft omgezet en daarmee de aandacht vestigt op het gegeven dat het hier om een genezingsverhaal gaat. Bij de Herziene Statenvertaling rijst het vermoeden dat Bartimeüs in de vroege kerk een bekende persoon was, een volgeling van Jezus, van wie hier in Marcus verteld wordt hoe hij bij de beweging van Jezus is gekomen.

Een ander voorbeeld: Vers 51 luidt in de NBV: *Jezus vroeg hem: 'Wat wilt u dat ik voor u doe?'* De blinde antwoordde: *'Rabboeni, zorg dat ik weer kan zien.'* De Naardense Bijbel geeft als vertaling van vers 51: *Ten antwoord zegt Jezus tot hem: wat wil je dat ik voor jou zal doen? De blinde zegt tot hem: rabboeni, dat ik kan kijken!*

Op twee verschillen in de beide vertalingen van dit vers wil ik hier ingaan.

a. Allereerst heeft de Naardense Bijbel dat Jezus hem *ten antwoord zegt...*, terwijl de NBV zegt dat *Jezus hem vroeg*. Ik ga hier niet in op het gegeven dat de Naardense Bijbel alles in de tegenwoordige tijd zet, maar wel op de vertaling dat het hier gaat om het antwoorden van Jezus. We kunnen ervan uitgaan dat deze vertaling dichtbij de grondtekst staat en er in de NBV iets weggelaten wordt, wat niet nodig geacht werd door de vertalers. De Naardense Bijbel doet ons nadenken over de vraag waarop Jezus antwoordt. Dat moet wel zijn wat er in het voorafgaande vers staat, namelijk *dat de blinde zijn kleed afwerpt, op zijn voeten springt en naar Jezus toekomt* (Naardense). De blinde is dus zelf actief geworden en naar Jezus toegekomen en krijgt daarop een antwoord van Jezus in de vorm van een vraag: *wat wil je dat ik voor jou zal doen?* Van belang voor de uitleg van dit vers, lijkt mij.

b. Wat ik verder nog uit vers 51 wil lichten, is het kleine woordje *weer* dat door de NBV in het antwoord van de blinde wordt ingevoegd. De Naardense Bijbel heeft dit woordje niet. Je kunt ervan uitgaan dat deze laatste vertaling meer trouw aan de grondtekst is. De NBV lijkt uit te gaan van een genezingsverhaal van iemand die blind geworden is en graag *weer* wil zien, zoals vroeger, terwijl de Naardense door de grondtekst recht te doen meer uitkomt bij het kunnen zien in de zin van zicht hebben op de God die redt, zoals we in de tekst van Jesaja ontdekten.

Ad 4.

We kijken hier naar de *omlijsting* van de tekst, naar wat er aan voorafgaat en wat er op volgt. Bij het verhaal van Bartimeüs blijkt dit heel interessant. Het direct voorafgaande verhaal (Marcus 10: 35 – 45) gaat over de leerlingen die met Jezus op weg zijn naar Jeruzalem. Jakobus en Johannes willen graag dat Jezus voor hen doet wat zij ook maar vragen (Marcus 10: 35). In vers 36 vraagt Jezus hun wat hij verderop ook aan Bartimeüs vraagt: *Wat wilt u dat ik voor u doen zal?* Daarop blijkt dat Jakobus en Johannes graag willen delen in de glorie van Jezus doordat één van hen rechts en de ander links van hem mag zetelen. Het vervolg gaat dan over wat het betekent om Jezus te volgen. Wie groot wil worden zal moeten *dienen*, is wat Jezus zijn leerlingen voorhoudt.

Het verhaal dat direct volgt op dat over Bartimeüs, is: de intocht van Jezus in Jeruzalem op een ezelsveulen (Marcus 11: 1 – 10). Hierin werpen degenen die Jezus volgen en bejubelen kleren over het veulen en spreiden deze over de weg. Het legt een verbinding met Bartimeüs die zijn kleren afwerpt en naar Jezus toekomt.

Zo vormt het verhaal van Bartimeüs een verbinding tussen het verhaal over het volgen van Jezus waarbij het dienen benadrukt wordt en het verhaal over de intocht in Jeruzalem waarbij het afwerpen van de kleren een centraal element vormt in het eren van Jezus als koning op een ezelsveulen. Opnieuw komt hierbij de gedachte naar voren of het wel om een puur genezingsverhaal gaat. Gaat het niet meer om een verhaal om de blindheid kwijt te raken die we in Jesaja 53: 8 t/m 13 al eerder tegenkwamen: blind zijn voor de enige God die redt. Wie deze blindheid kwijtgeraakt is, is in staat om Jezus te volgen.

Ad 5.

Als we opnieuw de tekst als een schilderij beschouwen, gaan we nu kijken naar hoe het geschilderd is: wat is het perspectief, het kleurgebruik, wat wordt geaccentueerd enz. Dit betekent dat we aandacht gaan geven aan de structuur van de tekst. Ook dat is een bezigheid apart, net als het vergelijken van vertalingen. Voor beide geldt dat je door het vaak te doen er meer zicht op krijgt.

Een mogelijkheid is om een schema te maken van de tekst door per vers in kolommen woorden en namen te noteren die respectievelijk vertellen over: tijd, plaats, handelende persoon, handeling (werkwoorden), de persoon of het voorwerp waarop de handeling gericht is, de persoon of het voorwerp dat bij de handeling betrokken is. Hierbij is het soms nodig om een vers nog te verdelen in onderdelen. In het verhaal van Marcus 10: 46 – 52 zijn op deze manier Jezus en Bartimeüs duidelijk als de hoofdpersonen te herkennen en spelen de omstanders een belangrijke bijrol. In de kolom van de 'plaats' gaat het over het zitten *langs de weg* en aan het eind in vers 52 over het volgen *op de weg*.

Een andere mogelijkheid is om in een bijbelgedeelte een vaker voorkomend woord met steeds dezelfde kleur te onderstrepen of arceren. Ook elke naam kan eenzelfde kleur krijgen. Soms is het een kort zinnetje dat vaker dan één keer voorkomt. Dit heeft uiteraard alleen zin bij een brontekst-gerichte vertaling die zoveel mogelijk hetzelfde woord en dezelfde korte zin in de grondtekst met hetzelfde Nederlandse woord of dezelfde woorden vertaalt. Zo springen vaker voorkomende woorden, namen en zinnetjes in het oog en kunnen we zien hoe deze structuur in de tekst aanbrengen.

Ad 6.

Soms zijn vaker voorkomende woorden sleutelwoorden, anders gezegd kernwoorden, d.w.z. ze hebben een centrale betekenis in het bijbelverhaal, zoals in het verhaal van Bartimeüs het woord 'blind'. Weten we wat 'blind' is in de bijbel, dan hebben we ook inzicht in wat 'zien/kijken' betekent. In de tekst over Bartimeüs is het ook van belang om te achterhalen wat Jericho voor stad is in andere bijbelverhalen. Een sleutelwoord kan soms ook maar één keer voorkomen in de te onderzoeken tekst en toch van belang zijn. Al doende krijg je er gevoel voor welke woorden sleutelwoorden zijn.

De eerste en tevens, naar mijn mening, de beste manier om de betekenis van een sleutelwoord, van een combinatie van woorden (korte zinnetjes), die een centrale betekenis hebben of van een betekenisvolle naam te achterhalen is via een concordantie te zoeken waar deze nog meer voorkomen in de bijbel. In sommige bijbeluitgaves, zoals de Naardense Bijbel en de Herziene Statenvertaling, kun je in noten in of onder de tekst verwijzingen naar andere bijbelteksten vinden die over hetzelfde woord, dezelfde naam of dezelfde korte zin gaan. Uit de context kun je opmaken wat de betekenis van zo'n woord of combinatie van woorden is, zoals we van het woord 'blind' uit Jesaja 43: 8 – 10 een typisch bijbelse betekenis leerden. Zo leer je gaandeweg steeds meer over bijbelse begrippen en namen en tevens over andere bijbelteksten en, dat is heel belangrijk, vorm je je eigen oordeel. In de Naardense Bijbel vinden we van veel namen de betekenis cursief gedrukt erachter in de tekst.

Er zijn verschillende boeken over kernwoorden, getallen en namen uit de bijbel, die de betekenis hiervan uitleggen, de zogenaamde bijbels-theologische woordenboeken, bij voorbeeld die van L. A. Snijders. (zie literatuurlijst achteraan) De boeken van L.A. Snijders zijn van een tijdje geleden, maar nog steeds zeer bruikbaar. Meer recente voorbeelden zijn die van Noordegraaf, Schelling en Den Heyer. Voor al deze boeken geldt dat het goed is om kritisch te blijven of je het met het gebodene eens bent, en zelf de teksten waarnaar verwezen wordt, op te zoeken en te onderzoeken. Ook op internet is veel te vinden over sleutelwoorden en namen uit de Bijbel. Het is aan te bevelen hier zelf eens naar te gaan zoeken. Bij voorbeeld in de zogenaamde Q-Bible of de Blue Letter Bible. Pas alleen wel op niet te verdwalen in de grote hoeveelheid gegevens die zo te verkrijgen zijn, maak een keuze en stop op tijd. En: blijf kritisch op het gebodene en realiseer je uit welke hoek de geesteswind waait op de site waar je terechtgekomen bent.

Ad 7.

In welke vorm is de bijbeltekst gegoten, wat is het genre van de bijbeltekst? Dit is een goede vraag om de oorspronkelijke bedoeling van de tekst op het spoor te komen. Zo kan de vorm een gedicht zijn of een stukje verhalend proza. Genres die we kunnen onderscheiden zijn: mythes, voorschriften, legenden, wonderverhalen, gelijkenissen, vermaningen, psalmen, gebeden, redevoeringen enz. Bij elk genre is het goed om onszelf de vraag te stellen welke functie dit genre had in de tijd van ontstaan, wat was de '*Sitz im Leben*' van dit genre. De vraag is soms gemakkelijker gesteld dan beantwoord, maar toch maken een paar voorbeelden duidelijk wat het belang ervan is hier bij stil te staan. Pelgrimspsalmen waren b.v. geschikt om onderweg naar Jeruzalem samen te zingen. Mythes gaven antwoord op vragen over het ontstaan van de mensheid en de bedoeling van het mens zijn, op vragen over leven en dood. Vaak maken bijbelse mythes gebruik van die van de culturen uit het Midden Oosten, maar geven er net een andere draai aan en geven daarmee een andere boodschap, zoals in het voorbeeld van de scheppingsverhalen dat ik bij aandachtspunt 9 geef. Een belangrijke vraag is of de bijbel ook *geschiedverhalen* bevat. We dienen ons in dit verband te realiseren dat de manier waarop in de oudheid geschiedenis geschreven werd, sterk afwijkt van de manier waarop dat in onze tijd gebeurt. Staan bij ons de verifieerbare feiten voorop, de vertelling hoe het echt gebeurd is, in de oudheid was het de boodschap die overgebracht werd die voorop stond, bij voorbeeld hoe groot een vooraanstaand persoon als Alexander de Grote geweest was en wat zijn betekenis was. Daaraan werden de feiten ondergeschikt gemaakt. Dat betekent dat we nooit kunnen zeggen dat iets precies zo gebeurd is als het in de bijbelverhalen staat.

Ad 8.

Er is veel literatuur over onderzoek naar de auteur(s), redactie en de ontstaansgeschiedenis van de tekst en het bijbelboek waar de tekst in voorkomt. Dit staat vaak in bijbelcommentaren. Teveel om hier te noemen. Maar gelukkig kun je snel iets vinden in de veel verkochte oranje uitgave van de NBV uit 2004 (1^e druk) met de Hebreeuwse en Griekse letters voorop. Naast een leeswijzer en inleiding op de bijbel voorin deze uitgave, is elk bijbelboek voorzien van een inleiding met gegevens over auteur(s), redactie en ontstaansgeschiedenis. Heel handig en leerzaam, maar ook hier is het goed om kritisch te blijven, omdat er sprake kan zijn van een interpretatie waar je het misschien niet mee eens bent.

Ad 9.

De historische werkelijkheid van een tekst is niet altijd even gemakkelijk te achterhalen. In de bij punt 8 genoemde inleidingen op de verschillende bijbelboeken is soms iets te vinden, maar lang niet altijd. Veel literatuur is erover geschreven, maar deze is niet zomaar te vinden voor lekenprekers. Toch kan het van groot belang zijn om over dit punt meer te weten. Ik verwijs opnieuw naar de inleidingen op de verschillende bijbelboeken in de NBV. Zo is daar bij voorbeeld te vinden dat het scheppingsverhaal van Genesis 1 na een periode van mondelinge overlevering op schrift gezet is tijdens de Babylonische ballingschap. Dit is van invloed geweest op de manier waarop dit verhaal geschreven is. De achtergrond van de Babylonische godenwereld van zon, maan en sterren is hierin nog duidelijk te proeven. Het bijbelse scheppingsverhaal biedt echter een heel ander beeld van de positie van zon, maan en sterren als deze op de vierde dag geschapen worden (Genesis 1: 14 t/m 19). God heeft deze gemaakt en hemellichamen zijn zelf geen goden meer, maar nuttige lichten aan het firmament. Een lange neus dus naar de Babylonische goden.

Ad 10.

Wie op zoek gaat naar de theologische thema's in een tekst loopt het risico eindeloos te blijven studeren in bijbelcommentaren. B.v. als je op zoek gaat naar het begrip: Mensenzoon of Zoon van God, Koninkrijk van God of Koninkrijk van de hemel. Soms zijn er handige kleine boekjes te vinden die uitkomst bieden, zoals de oude phoenix bijbelpockets getiteld: Zoals er gezegd is over... of Verklaring van een bijbelboek, uitgegeven door Kok Kampen. Er blijven allerlei boeken verschijnen over bijbelboeken of een gedeelte daarvan. In openbare bibliotheken zijn deze te vinden of mogelijk in een bibliotheek van je eigen gemeente. Een lekenpreker beschikt nu eenmaal niet meteen over een grote eigen bibliotheek.

Zoals ik in de inleiding van dit artikel al aangaf, vind ik de verhouding tussen het Oude en het Nieuwe Testament bij een tekst een belangrijk theologisch onderwerp om over na te denken. Het Nieuwe is niet zonder het Oude te begrijpen en heeft het Oude nodig om hierin de betekenis van allerlei woorden en verhalen te vinden. Het is voor een lekenpreker uiteraard niet nodig om zowel over een tekst uit het Oude als uit het Nieuwe te preken, maar kennis van de relatie tussen beide is wel van grote waarde.

Tot slot:

Wie met de tien stappen vertrouwd raakt, wordt al doende bedreven in het vinden van wat relevant is voor het maken van een inspirerende preek: een preek die voor mensen van vandaag richting in het leven geeft en moed om verder te gaan op een weg in verbinding met de God van Leven.

Literatuur bij Bijbeluitleg voor Lekenprekers, een zeer kleine selectie:

Exegese en hermeneutiek voor wie geen Hebreeuws of Grieks kan lezen:

Hans Snoek, Een huis om in te wonen, uitleg en interpretatie van de bijbel, Kok-Kampen, 2010

Arie Zwiep, Tussen tekst en lezer, een historische inleiding in de bijbelse hermeneutiek, 2 delen, VU Uitgeverij-Amsterdam, 2009

De Bijbel Literair, Opbouw en gedachtegang van de bijbelse geschriften en hun onderlinge relaties, onder redactie van Jan Fokkelman en Wim Weeren, Meinema Zoetermeer en Pelckmans Kapellen, 2003

Studiebijbel Oude Testament, M.J. Paul, G. van den Brink en J.C. Bette (red.), Bijbelcommentaar, verschillende delen, Veenendaal, Centrum voor Bijbelonderzoek, vanaf 2004. Zie: www.studiebijbel.nl; met Hebreeuwse tekst en woord voor woord vertaling, plus verschillende Nederlandse vertalingen per vers, wetenswaardigheden en commentaar.

Th. M. van Leeuwen, Van feest naar feest, over de christelijke feesten – hun geschiedenis en betekenis, Uitgeverij Balans Amsterdam, tweede druk, 2005

Abraham Trommius, Nederlandse Concordantie van de Bijbel, J.N. Voorhoeve, Den Haag. Klassiek werk bij de Oude Statenvertaling, maar ook bij de NBG-vertaling van 1951. Tegenwoordig online veel concordanties te vinden bij de diverse vertalingen, b.v. de Naardense Bijbel.

Tijdschrift: De Eerste Dag, handreiking bij de jaarorde, 4 uitgaves per jaar, volgt het oecumenisch leesrooster, uitgegeven bij Boekencentrum Zoetermeer. Teksten van de zondag plus uitwerkingen, tevens passende liederen uit het (Nieuwe) Liedboek. eerstedag@boekencentrum.nl

Nico ter Linden, Het verhaal gaat... , 6 delen, uitgeverij Balans, vanaf 1996, hervertelling van vele bijbelverhalen.

L. A. Snijders, Bijbels woordenboek, Thieme – Zutphen, 1984

L. A. Snijders, De getallen in de bijbel en hun verhaal, Ten Have – Baarn, 1995

C. J. den Heyer, P. Schelling, Symbolen in de bijbel, woorden en hun betekenis, Zoetermeer, 2000

A. Noordegraaf, G. Kwakkel, S. Paas, H.G.L. Peels, A.W. Zwiep (red.), Woordenboek voor Bijbellezers, Zoetermeer, 2005

P. Schelling, Werkwoorden in de Bijbel, hun betekenis in godsdienst en cultuur, Zoetermeer 2006

Speciaal voor het bijbelboek Psalmen:

Huib Oosterhuis, 150 psalmen *vrij*, Uitgeverij Ten Have, 2011

Sytze de Vries, Bij gelegenheid (III), Omgang met de Psalmen, Uitgeverij Meinema Zoetermeer, 2007

Nog altijd goed te gebruiken series bijbelcommentaren per bijbelboek zoals:

Phoenix Bijbelpockets, zoals er gezegd is over (bijbelboek of deel daarvan), in bibliotheken van veel doopsgezinde gemeentes te vinden.

Verklaring van een Bijbelgedeelte, bijbelboek of deel ervan, Kok Kampen, verschillende auteurs, in bibliotheken van veel doopsgezinde gemeentes te vinden.